

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.06.3.45>

ПРАВОВИЙ ЗМІСТ ТА ПРИНЦИПИ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Назарук О.І.,
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального правосуддя
та правоохоронної діяльності
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID: 0000-0002-2423-7243*

Конопська М.В.,
*студентка 2 курсу
юридичного факультету
Волинського національного університету
імені Лесі Українки
ORCID: 0009-0000-6012-1208*

Назарук О.І., Конопська М.В. Правовий зміст та принципи превентивної діяльності Національної поліції.

У статті досліджено правовий зміст та принципи превентивної діяльності Національної поліції в умовах сучасної трансформації правоохоронної системи. Встановлено, що реформування поліції спрямувало акценти її функціонування з каральної моделі на пріоритет превенції, що відповідає європейським підходам до забезпечення публічної безпеки. У роботі проаналізовано еволюцію термінів «превенція», «попередження», «запобігання» та «профілактика» в юридичній науці, вказано на відсутність їх однозначного визначення в законодавстві, а також розкрито проблематику їх співвідношення. Порівняння наукових підходів дозволило виокремити різні моделі структурування превентивної термінології та окреслити загальнотеоретичний підхід, за яким превенція розглядається як родові поняття щодо профілактики та припинення правопорушень.

Особливу увагу приділено аналізу нормативно-правового регулювання превентивної діяльності поліції, зокрема Закону України «Про Національну поліцію» та низки підзаконних актів, які закріплюють превентивні та профілактичні заходи у практиці роботи різних підрозділів. Показано, що законодавство використовує терміни «превентивна» та «профілактична діяльність» паралельно, не розмежовуючи їх зміст. Визначено, що превентивна діяльність поліції охоплює комплекс дій, спрямованих на усунення причин і умов правопорушень, мінімізацію ризиків їх вчинення, формування безпечного середовища та підвищення рівня довіри населення. Встановлено, що превентивна діяльність є одним із ключових напрямів роботи Національної поліції, який покликаний посилити взаємодію держави й громади у сфері безпеки.

Значну увагу приділено принципам, на яких ґрунтується діяльність поліції, серед яких верховенство права, дотримання прав і свобод людини законність, відкритість та прозорість, політична нейтральність, взаємодія з населенням на засадах партнерства, безперервність. В статті також обґрунтовано доцільність виокремлення таких спеціальних принципів превентивної діяльності поліції, як принцип поєднання індивідуального та системного підходів та принцип своєчасності, дотримання яких є важливим для забезпечення ефективності превентивної роботи загалом.

Ключові слова: поліція, превенція, превентивна діяльність, профілактична діяльність, превентивні заходи, принципи превентивної діяльності.

Nazaruk O.I., Konopska M.V. Legal content and principles of preventive activities of the National Police.

The article examines the legal content and principles of preventive activities of the National Police in the context of the modern transformation of the law enforcement system. It has been established that the reform of the police has shifted the focus of its functioning from a punitive model to prioritizing prevention, which corresponds to European approaches to ensuring public safety. The paper analyzes the evolution of the terms «prevention», «warning», «avoidance», and «prophylaxis» in legal science, points out the lack of their unambiguous definition in legislation, and reveals the issues related to

their correlation. A comparison of scientific approaches allowed the identification of various models for structuring preventive terminology and outlined a general theoretical approach in which prevention is considered a generic concept related to the prophylaxis and cessation of offenses.

Special attention is given to the analysis of the legal regulation of the police's preventive activities, in particular the Law of Ukraine «On the National Police» and a number of subordinate acts that establish preventive and prophylactic measures in the practice of various departments. It is shown that the legislation uses the terms «preventive» and «prophylactic activities» interchangeably without distinguishing their content. It is defined that the preventive activity of the police includes a set of actions aimed at eliminating causes and conditions of offenses, minimizing the risks of their commission, creating a safe environment, and increasing public trust. It has been established that preventive activity is one of the key directions of the National Police's work, aimed at strengthening the interaction between the state and the community in the field of security.

Significant attention is paid to the principles on which police activity is based, including the rule of law, respect for human rights and freedoms, legality, openness and transparency, political neutrality, and interaction with the population on the basis of partnership, and continuity. The article also substantiates the advisability of distinguishing such special principles of police preventive activities as the principle of combining individual and systemic approaches and the principle of timeliness, adherence to which is important to ensure the effectiveness of preventive work in general.

Key words: police, prevention, preventive activity, preventive measures, principles of preventive activity.

Постановка проблеми. Реформаційні зміни в діяльності органів поліції останніх років дозволили переосмислити роль та завдання цього органу в сучасному суспільстві. Акценти роботи даної інституції змістилися з каральних аспектів на першочерговість превентивної діяльності.

Превентивна робота поліції є ключовим елементом сучасної системи забезпечення правопорядку. Вона спрямована на попередження правопорушень шляхом виявлення та усунення причин і умов, що сприяють їх виникненню. Превентивні заходи набувають особливої актуальності, оскільки вони забезпечують баланс між захистом суспільства і дотриманням прав та свобод громадян. Основна мета превентивної діяльності полягає у запобіганні злочинам та правопорушенням, формуванні безпечного середовища для громадян. Так, проактивна діяльність поліції, яка спрямована не лише на реагування на вже вчинені злочини, а й на запобігання злочинності та підвищення загальної безпеки суспільства, становить основу сучасної філософії функціонування української поліції [1, с. 680].

Стан опрацювання проблематики. Важливі питання реалізації превентивної діяльності поліцією були підняті в працях С.С. Алексєєва, О.М. Бандурки, О.І. Безпалової, С.М. Гусарова, В.В. Новікова, А.А. Трофімчука, В.І. Фелика, Ю.С. Шемшученка, О.Н. Ярмиша та інших. Однак, багатовекторність даного поняття потребує подальших наукових розвідок, зокрема в частині встановлення правового змісту та принципів превентивної діяльності, що і визначає **мету** даного дослідження

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити що офіційного визначення поняття превентивної діяльності в сучасному законодавстві не має. Слово «превенція» походить від латинського дієслова *praeventire*, яке в свою чергу складається з *praе* – «перед, заздалегідь» і *venire* – «приходити». З цієї причини можна сказати, що *praeventire* означає «передбачити», «запобігти» або «заздалегідь діяти». Превенція – це насамперед профілактика або запобігання, що ґрунтуються на завчасному вжитті заходів аби уникнути негативних наслідків. Поняття превенції почало активно застосовуватись в юридичних, медичних і соціальних сферах ще в середньовіччі. В сучасному світі воно здебільшого стосується превентивних заходів, що здійснюються поліцією.

Встановлення правового змісту поняття «превентивна діяльність» дуже тісно пов'язане з такими поняттями як «профілактична діяльність», «запобігання», «попередження», тощо. Водночас, більшість теоретичних досліджень звертаються до семантичного значення слів «превенція», «превентивна діяльність» та встановлюють їх зміст на основі положень тлумачних словників, а також словників слів іншомовного походження.

Однак, доцільно також проаналізувати положення юридичних енциклопедій, словників, зміст яких з часом змінювався. Зокрема, в Юридичній енциклопедії, за редакцією Ю.С. Шемшученка (2003 р.), превенція тлумачиться (від лат. *praeventio*, від *praeventire* – випереджати, попереджати) як попередження, запобігання. Там же зазначалося, що у чинному українському законодавстві цей термін не використовується та вживається як синонімом терміну запобігання злочинності [2, с. 58]. А вже у Великому енциклопедичному юридичному словнику (2007 р.) вказується, що превенція є одним із завдань Кримінального кодексу України та однією з цілей покарання. І ще раз наголошу-

ється, що термін «превенція» застосовується в науці як абсолютний синонім терміну «запобігання злочинності» [3, с. 700].

Розвиток державно-правових процесів та чинного законодавства вплинули і на наукові дослідження в цій сфері. Так, О. Кобзар зазначає, що термін «превенція» у праві використовується для визначення системи заходів, спрямованих на запобігання правопорушенням. Превенція – це 1) сукупність заходів, що сприяють усуненню причин для здійснення правопорушень; 2) дія кримінального покарання в боротьбі із кримінальними правопорушеннями [4, с. 171]. Фактично розкриття змісту поняття «превенція» здійснюється через застосування такого суміжного поняття як запобігання. Зокрема, А. Жбанчик зазначає, що в основі успішної діяльності Національної поліції лежить превентивна діяльність, тобто діяльність, спрямована на запобігання правопорушенням. Адже завжди легше запобігти, ніж усунути негативні наслідки протиправного діяння. Ефективне провадження відповідної діяльності позитивно відображається на динаміці криміногенної ситуації в державі, а отже і на стані національної безпеки [5, с. 232].

Так, одним із пріоритетних завдань поліції є превенція (профілактика) правопорушень, що полягає в цілеспрямованій діяльності підрозділів і служб поліції, з метою виявлення, усунення та зниження негативного впливу чинників, що зумовлюють учинення кримінальних і адміністративних правопорушень, формування позитивного середовища соціалізації й коригування поведінки осіб, схильних до вчинення правопорушень. Превенція правопорушень здійснюється в рамках адміністративної діяльності поліції – підзаконної, цілеспрямованої виконавчо-розпорядчої діяльності уповноважених суб'єктів з організації та здійснення охорони публічного порядку, забезпечення публічної безпеки, запобігання адміністративним і кримінальним правопорушенням і припинення їх [4, с. 173].

Таким чином, в теорії правової науки правові поняття «превенція», «профілактична діяльність», «запобігання» тлумачаться практично як тотожні без чіткого розмежування їх змісту. Однак, Ю. Батаман, проаналізувавши різні наукові позиції, виокремив такі підходи до співвідношення превентивної термінології:

«Превенція», «запобігання», «попередження» та «профілактика» є абсолютно тотожними термінопоняттями.

Родовим поняттям є «попередження», яке складається з профілактики, запобігання та припинення.

Родовим є поняття «профілактика»

Родовим є поняття «запобігання».

Родовою категорією є протидія (боротьба) злочинності, а всі превентивні категорії – її складовими.

Загальнотеоретичний підхід до превентивної термінології може полягати в тому, що превенція (запобігання) є родовим поняттям, яке включає профілактику та припинення. Сутність профілактики полягає в подоланні умов та причин об'єкта профілактики. Припинення передбачає недопущення продовження конфлікту (правопорушення) й/або принаймні мінімізацію шкідливих або небезпечних наслідків [6, с. 13-16].

Водночас, превентивна діяльність нерозривно пов'язана з діяльністю правоохоронних органів загалом. Превентивна діяльність поліції включає комплекс дій, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення кримінальних правопорушень. Цей термін поступово почав з'являтися в українському законодавстві і знайшов логічне закріплення в Законі України «Про Національну поліцію». В даному нормативно-правовому акті не дається визначення власне поняттю «превенція» чи «превентивна діяльність», однак такі поняття застосовуються. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень. Крім того поняття «превентивна діяльність» застосовується в ч. 2 ст. 30 вказаного вище закону, відповідно до якої поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені Законом України «Про Національну поліцію» [7]. Фактично відповідне нормативно-правове регулювання застосовує нарівні два поняття: профілактичну діяльність та превентивну діяльність.

Спроби визначення поняття превентивної діяльності зустрічаються на підзаконному рівні, зокрема в Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ № 1044 від 19 грудня 2017 року йде мова лише про поліцейське піклування щодо неповнолітніх осіб як превентивний поліцейський захід. Саме визначення превентивної діяльності відсутнє, натомість профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей як діяльність підрозділів Національної поліції України

тлумачиться як така, яка спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень [8].

В Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року № 650 превентивна та профілактична діяльність ототожнюються і тлумачиться як заходи, що застосовуються дільничними офіцерами поліції та поліцейськими офіцерами громад у межах їх компетенції та спрямовані на запобігання кримінальним та іншим правопорушенням, перевірку дотримання обмежень, установлених законодавством щодо осіб, які перебувають на профілактичному обліку, здійснення поліцейського піклування [9].

Натомість в Законі України «Про Національну поліцію» визначено поняття поліцейського заходу [7]. Зокрема, це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень. На переконання Л. Коваленко, превентивні заходи здійснюються, перш за все, задля профілактики правопорушень і з метою запобігання можливості доведення незаконного наміру на початкових стадіях. При цьому сутність таких заходів полягає в застосуванні працівниками поліції комунікативних заходів щодо особи без залучення фізичної сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї [10, с. 61].

Таким чином, превентивна діяльність Національної поліції – це комплекс дій спеціальних підрозділів поліції, що ґрунтуються на своєчасному вжитті заходів, спрямованих на попередження правопорушень, мінімізацію ризиків їх виникнення, а також формування безпечного середовища загалом.

Одним із засобів забезпечення ефективності превентивної діяльності є дотримання при її здійсненні принципів, які є фундаментальними для діяльності поліції. Відповідно до Закону України «Про Національну поліцію» до основних принципів, які визначають роботу поліції, відносяться:

- принцип верховенства права: людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави;
- принцип дотримання прав і свобод: під час виконання своїх завдань поліція забезпечує дотримання прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації;
- принцип законності: поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України;
- принцип відкритості та прозорості: поліція здійснює свою діяльність на засадах відкритості та прозорості в межах, визначених Конституцією та законами України;
- принцип політичної нейтральності: поліція забезпечує захист прав та свобод людини незалежно від політичних переконань та партійної належності. Поліція у своїй діяльності є незалежною від рішень, заяв чи позицій політичних партій та громадських об'єднань;
- принцип взаємодії з населенням на засадах партнерства: діяльність поліції здійснюється в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства і спрямована на задоволення їхніх потреб;
- принцип безперервності: поліція забезпечує безперервне та цілодобове виконання своїх завдань. Кожен має право в будь-який час звернутися за допомогою до поліції або поліцейського.

Ніколенко Л.М. детально охарактеризувала кожен з принципів, які зазначені вище. Зокрема, авторка підкреслює важливість взаємодії поліції з населенням для підвищення їх довіри до правоохоронних органів і участі у процесі попередження злочинів. Також слушною є пропозиція авторки щодо доповнення системи принципів діяльності поліції принципом толерантності та принципом неприпустимості дискримінації [11, с. 23]. Вважаємо, що кожен з цих принципів об'єктивно повинен втілюватися і під час здійснення превентивної діяльності.

Водночас, враховуючи особливості здійснення превентивної діяльності, доцільно виокремити ще такі принципи, як принцип поєднання індивідуального підходу із системним та принцип своєчасності. Принцип поєднання індивідуального підходу із системним, означає, що працівники поліції, здійснюючи превентивну діяльність, повинні враховувати як індивідуальні особливості ймовірного правопорушника в конкретній ситуації, сферу виникнення суспільних відносин, так і повинні організовувати та здійснювати свою роботу з огляду на те, що вона є частиною превентивної роботи та роботи поліції загалом. Принцип своєчасності є необхідним та об'єктивно зумовленим для реалізації превентивної діяльності, оскільки без його дотримання буде втрачатися її зміст та мета загалом.

Висновки. Таким чином, правовий зміст превентивної діяльності Національної поліції варто розглядати в контексті того, що це комплекс дій спеціальних підрозділів поліції, що ґрунтуються на своєчасному вжитті заходів, спрямованих на попередження правопорушень, мінімізацію ризиків

їх виникнення, а також формування безпечного середовища загалом. Основна мета превентивної діяльності полягає у створенні умов, які унеможливають або ускладнюють вчинення правопорушень. Це включає патрулювання, інформаційну роботу, співпрацю з громадами, тощо. Водночас, превентивна діяльність виступає не лише елементом забезпечення правопорядку і законності в суспільстві, але й важливим компонентом побудови довірливих відносин між правоохоронними органами та суспільством.

Дотримання основних принципів діяльності поліції під час превентивної роботи прямо впливає на її рівень ефективності. Враховуючи особливості здійснення превентивної діяльності, крім загальних принципів, доцільно виокремити ще принцип поєднання індивідуального підходу із системним та принцип своєчасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Берендєєва А.І. Профілактична діяльність національної поліції в закладах освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 679–682. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/168>.
2. Юридична енциклопедія: В 6 т. Ю.С. Шемшученко та ін. Т. 5. К.: «Укр. Енцикл.». 2003. 736 с.
3. Великий енциклопедичний юридичний словник. за ред. Ю.С. Шемшученка. К.:ТОВ «Видавництво «Юридична думка». 2007. 992 с.
4. Кобзар О. Особливості здійснення превентивної діяльності поліцією України. *Юридичний вісник*. 2015. № 4. С. 170–174. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v4_2015/27.pdf (дата звернення 10.09.2025 р.).
5. Жбанчик А. Превентивна діяльність поліції: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*. матеріали III Міжнар. наук.-пр. акт. конф. (м. Дніпропетровськ, 15 березня 2019 року). Дніпропетровськ: ДДУВС. 2019. С. 232–233. URL: <https://er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/3388/1/80.pdf> (дата звернення 10.09.2025 р.).
6. Батан Ю.Д. Поняттєво-категорійний апарат превенції як призначення права. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка*. 2017. № 4 (80). С. 11–19. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/d1e3edc6-3abb-401f-a484-863e79112bbf/content> (дата звернення 10.09.2025 р.).
7. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення 21.10.2025 р.).
8. Інструкція з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28 липня 2017 року № 650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text> (дата звернення 21.10.2025 р.).
9. Інструкція з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, затв. наказом Міністерства внутрішніх справ від 19 грудня 2017 року № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення 21.10.2025 р.).
10. Коваленко Л.П. Тарасов І.С. Поліцейські заходи патрульної поліції. *Вісник Запорізького національного університету*. 2016. № 4. С. 59–64. URL: <https://www.law.journalsofznu.zp.ua/archive/visnik-4-2016/11.pdf> (дата звернення 18.10.2025 р.).
11. Ніколенко Л. Принципи діяльності поліції: сутність та особливості. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1(1). С. 19–25. DOI: <https://doi.org/10.32366/2709-9261-2021-1-1-19-25>.